

СТРУКТУРНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СЛОВОТВІРНИХ МОДЕЛЕЙ ТЕРМІНІВ (на матеріалі сучасної японської юридичної термінології)

*Комарницька Тамара Костянтинівна,
асп.*

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті розглядаються типові способи термінотворення у японській терміносистемі права. За допомогою методу статистичного аналізу доведено, що найхарактернішим способом є коренескладання як один із типів морфологічного термінотворення, а також синтаксичний спосіб. Окрім цього представлені типові моделі, за якими здійснюється термінотворення у японській мові.

Ключові слова: юридичний термін, морфологічний спосіб термінотворення, синтаксичний спосіб термінотворення, коренескладання, термін-канго, термін-словозчеплення, термін-словосполучення.

Необхідність цілісного опису спеціальних мовних одиниць, якими є терміни, зумовлена стрімким розвитком термінологій різних сфер знань та нерозривним зв'язком науки з її особливою мовою. Проблемною лишається відсутність цілісного представлення типових способів термінотворення у сучасній японській мові, зокрема на матеріалі терміносистеми права, що, на нашу думку, справляє негативний вплив не лише на термінологію як розділ лексикології, а й на спеціальну фахову мову юриспруденції. У зв'язку з цим вважаємо нашу роботу **актуальною**. **Об'єктом** дослідження є похідні за структурою юридичні терміни японської мови загальною кількістю 3657 одиниць, відібрані нами зі спеціалізованих юридичних словників [17, 18]. **Предметом** дослідження є структурні характеристики словотвірних моделей правничих термінів сучасної японської мови. **Мета** дослідження полягає у виявленні найтиповіших моделей термінотворення у сучасній японській мові, а також у цілісному описі морфологічного та синтаксичного способів термінотворення на матеріалі терміносистеми права у японській мові. Для досягнення мети ми ставимо такі **завдання**: встановити найпоширеніші способи термінотворення у японській юридичній термінології, охарактеризувати найтиповіші моделі, за якими відбувається морфологічне та синтаксичне термінотворення у межах терміносистеми права у японській мові. **Мета та завдання** роботи визначили вибір таких методів дослідження: метод лінгвістичного опису та елементи статистичного аналізу. **Наукова новизна** дослідження полягає у першому у вітчизняній японістиці комплексному представленні словотвірних моделей японських юридичних термінів та у встановленні найпродуктивніших способів термінотворення на матеріалі термінології права у сучасній японській мові.

Як відомо, словотворча структура являє собою будівельні елементи слова, з'єднані у певній послідовності, та різні комбінації словотворчих морфем [Силин 1992, 4]. Ми виходимо з того, що "всі терміни утворюються за допомогою тих чи інших словотворчих засобів, переважна більшість яких слугує не лише для термінологічного словотворення, а й для утворення слів загальнонаціональної мови" [Нікітіна 1978, 9], проте водночас "для термінотворення характерне логіко-понятійне спрямування, тому процес термінологічного словотворення перебуває у тісній взаємозалежності з класифікацією понять" [Склад і структура... 1984, 131], і через це у термінотворенні є немало відмінних якостей, поява яких диктується потребами розвитку спеціа-

льної термінологічної лексики (створення власне термінологічних словотвірних афіксів, кількісна безмежність складання компонентів тощо) [Даниленко 1972, 20].

За словотворчим критерієм терміни здебільшого поділяють на терміни-слова (непохідні, похідні, складні, складноскорочені) та терміни-словосполучення, серед яких виділяються невідільні словосполучення та фразеологізми [Склад і структура... 1984, 110; Москаленко 1965, 172; Даниленко, Скворцов 1983, 91]. Однак ми, беручи до уваги специфіку японського термінотворення, у якому спостерігаються "об'єднання іменників у єдині мовленнєві комплекси" [Пашковский 1963, 5], пропонуємо, послуговуючись термінологією О. Пашковського, виділяти окремо третю групу термінів-словозчеплень, які фактично відповідають термінам-складним словам у європейських мовах, проте у японській мові характеризуються поєднанням у собі ознак складних слів та словосполучень [Пашковский 1963, 7-10]. Отже, на матеріалі японської мови вважаємо за можливе розрізняти:

⇒ терміни-слова (непохідні, похідні);

⇒ терміни-словозчеплення, серед яких розрізняються як повні, так і складно-скорочені варіанти;

⇒ терміни-словосполучення (із сурядним чи підрядним зв'язком).

Відомо, що у будь-якій термінології більшість термінів становлять іменники [Даниленко 1972, 8; Сергєвнина 1982, 48; Склад і структура... 1984, 150; Шевчук 1983, 11], і японська юридична термінологія не є винятком; окрім цього, як свідчать наші спостереження, абсолютну більшість правничих термінів у японській мові становлять коренескладні одиниці (*канго*), утворені із запозичених китайських елементів [Комарницька 2009, 119], тому вважаємо виправданим надання переваги коренескладним термінам-іменникам при виявленні структурних характеристик японських правничих термінів.

Нижче ми розглянемо способи термінотворення, характерні для терміносистеми права у сучасній японській мові, відзначивши найпродуктивніші.

І. Морфологічний спосіб термінотворення.

Відповідно до результатів нашого статистичного аналізу кількість юридичних термінів японської мови, утворених за допомогою морфологічного способу, становить 2549 одиниць (69,7 % від загальної кількості термінів, що послуговували нам за об'єкт дослідження). Як відомо, у межах цього способу розрізняються афіксальний (суфіксальний, префіксальний, префіксально-суфіксальний способи), основоскладання, словоскладання (коренескладання у японській мові) та аббревіація. Наші спостереження показують, що у межах морфологічного способу найпродуктивнішим способом термінотворення є коренескладання, тому вважаємо за доцільне зупинитися спершу на ньому.

1. Коренескладанням (словоскладанням, композицією) утворюються юридичні терміни-*канго* типу словозчеплень [Фельдман 1960, 26; Лаврентьев 1963, 35]. Сходознавці вказують на те, що словозчеплення як спосіб тісного об'єднання самостійних слів є поширеним та характерним явищем сучасної японської мови; складові частини словозчеплень з'єднуються одна з одною безпосередньо, без допомоги синтаксем, і тому словозчеплення мають вигляд єдиних, граматично цільнооформлених комплексів; представлені такі одиниці зазвичай двома іменниками, при цьому

абсолютна більшість словозчеплень складається з іменників, китайських за кореневим складом (*канго*); особливістю ж термінологічних словозчеплень є те, що вони є стійкими та нерозривними у мовленні, а за роллю та місцем у мові прирівнюються до однослівних термінів і належать до лексики [Пашковский 1963, 7-31].

Отже, коренескладання, у результаті якого творяться словозчеплення, є особливим способом синхронічного словотвору, що зближується зі словоскладанням.

Згідно з результатами аналізу об'єкту нашого дослідження частка термінів-словозчеплень, утворених у результаті коренескладання, становить 1872 одиниці, або ж 51,2 % від загальної кількості усього масиву похідних юридичних термінів (чи 73,4 % у межах множини термінів, утворених морфологічним способом), при цьому наявні словозчеплення, що складаються з двох, трьох, чотирьох та більше слів-компонентів. Наведемо кілька прикладів подібних одиниць: *ісіхьо:дзі* – волевиявлення (від: *ісі* – воля, прагнення; *хьо:дзі* – вираження, виявлення); *ті-хо:ко:кьо:дантай* – органи місцевого самоврядування (від: *тіхо:* – місцевість, район; *ко:кьо:* – громадськість, спільнота; *дантай* – орган, організація); *найкакүфу-сіннінкецүгі* – резолюція недовіри Кабінетові (від: *найкакү* – Кабінет, уряд; *фусіннін* – недовіра; *кецүгі* – рішення, резолюція).

2. Продуктивність решти типів морфологічного способу термінотворення, як свідчать вказані нами вище цифри, є незначною. Розглянемо афіксальний спосіб термінотворення. Оскільки ядро правничої термінології японської мови становлять одиниці *канго*, саме вони стають основою для афіксального словотвору. До *канго*, як правило, приєднуються словотворчі афікси також китайського походження [Фельдман 1960, 26], у результаті чого твориться термін моделі "іменник типу *канго* (слово / словозчеплення) + афікс / 2 афікси".

У межах суфіксального способу продуктивним є такі суфікси: *-ся, -нін, -ін, -кан* на позначення особи (*сайму* – борг, *саймүся* – боржник; *дайрі* – представлення, *дайрінін* – представник; *сайбан* – суд, *сайбанкан* – суддя); *-кен* на позначення права на виражене мотивуючою основою поняття (*дзіей* – самооборона, *дзіейкен* – право на самооборону); *-хо:* на позначення відповідного закону (*кей* – покарання, *кейхо:* – Кримінальний кодекс); *-дзай* та *-хан* на позначення злочину (*ікі* – покидання напризволяще, *ікідзай* – злочин ненадання допомоги особі, що за віком чи станом здоров'я її потребує; *касіцу* – недбалість, *касіцүхан* – злочин, вчинений через недбалість); *-кей* на позначення покарання (*сі* – смерть, *сікей* – смертна кара); *-сюгі* для узагальнення та абстрагування (*сякай* – соціум, *сякайсюгі* – соціалізм); *-ка*, який має значення опереженої дії (*мінсю* – демократичний, *мінсюка* – демократизація); *-текі*, за допомогою якого від іменників утворюються відповідні прикметники (*хо:ріцу* – закон, *хо:ріцүтекі* – законний).

За допомогою префіксального способу здебільшого творяться терміни, що вступають в антонімічні зв'язки з вихідними одиницями. Так, префікси *хі-, му-, фу-, мі-* вказують на відсутність ознаки, вираженої мотивуючою основою. Найпродуктивнішим є префікс *фу-*: за його допомогою творяться терміни, виражені словами (*сакүі* діяльність, *фусакуі* бездіяльність) та словозчепленнями (*какүтейкітен* встановлений термін, *фукакүтейкітен* невстановлений термін); префікси *му-* й *хі-* вживаються при творенні антонімічних термінів-словозчеплень (*касіцүсекінінсюгі* прин-

цип притягнення до відповідальності за недбалість, *мукасіцусекінінсюгі* принцип непритягнення до відповідальності за недбалість; *тенкейкейяку* регламентована угода, *хітенкейкейяку* нерегламентована угода); за допомогою префіксу *мі-* творяться антонімічні терміни, виражені словами (*сейненся* – повнолітній, *місейненся* – неповнолітній). На противагу значенню "суб'єкт дії" використовується модель з префіксом *хі-* (омофонічним до вказаного вище) зі значенням "об'єкт дії": *хокенся* – страхувальник, *хіхокенся* – застрахована особа. Префікси *дзю:-*, *кей-*, *ко-* вказують на ступінь якості, вираженої мотивуючою основою: *касіцу* – недбалість, *дзю:касіцу* – недбалість, що спричинила тяжкі наслідки; *кейкасіцу* – недбалість, що не спричинилася до тяжких наслідків; *сьо:нін* – підприємець, *косьо:нін* – малий підприємець.

За допомогою префіксально-суфіксального способу творяться передусім терміни-слова, напр., *хіхо:ріцутекі* – незаконний (*хо:ріцу* – закон, префікс *хі-* та суфікс *-текі*), *хісо:дзокунін* – спадкодавець (*со:дзоку* – успадкування, префікс *хі-*, суфікс *-нін*).

3. Основоскладанням утворюються складні одиниці *вато* (утворені з власне японських елементів), а також змішані [Фельдман 1960, 26]. Оскільки за нашими спостереженнями кількість таких одиниць незначна (близько 8 % від усього складу юридичних термінів японської мови [Комарницька 2009, 119]), то природно, що й основоскладання не є продуктивним способом термінотворення у японській мові. За допомогою цього способу утворені, наприклад, такі терміни: *іватасі* – вирок (форма дієслова *іу* – говорити, форма дієслова *ватасу* – давати), *урінусі* – продавець (форма дієслова *уріру* – продавати, *нусі* – власник), *мо:сімате* – свідчення (форма дієслова *мо:су* – говорити, форма дієслова *татеру* – встановлювати). Такі одиниці складаються, як правило, з двох компонентів, виражених дієслівними формами чи іменниками.

4. Абревіацію, як відзначають лінгвісти, спричинює поширення складних, багатоконпонентних найменувань у термінології [Ицкович 1972, 88]. Суть абревіації, як відомо, полягає у тому, що в одне слово об'єднуються частини двох або більше слів [Склад і структура... 1984, 167], при цьому абревіатурне "скорочення" терміна є однією з провідних тенденцій у сучасному творенні термінологічних номінацій [Южакова 2009, 15].

Абревіація у японській мові полягає в утворенні нових слів шляхом скорочення слів чи словосполучень [Лаврентьев 1963, 35]. Особливо поширеною у шарі лексики *канго* є абревіація словозчеплень, наслідком якої є двоморфемні, рідше – триморфемні абревіатури [Лаврентьев 1963, 37-38], при цьому випадати можуть різні частини членів словозчеплення: *кейдзісосьо:* – *кейсо* (кримінальний процес), *найкакукайгі* – *какугі* (засідання Кабінету), *сайко:сайбансьо* – *сайко:сай* (Верховний Суд).

II. Другим за продуктивністю способом термінотворення у японській мові після морфологічного є синтаксичний спосіб, за допомогою якого творяться терміни-словосполучення, які є багатоконпонентними, окремо оформленими, семантично цілісними сполученнями, утвореними шляхом поєднання двох, трьох і більше елементів [Ткачева 1987, 27]. Такі одиниці є концептуально цілісними, "уподібнюються до слова, набираючи ознак, властивих номінативній одиниці мови" [Склад і структура... 1984, 146], оскільки "передають своїм спільним значенням одне поняття, яке не може бути розчленоване на два поняття, що мають ту саму предметну співвіднесеність" [Овчаренко 1968, 13].

Кількість зафіксованих у нашій джерельній базі японських юридичних термінів, утворених синтаксичним способом, становить 1108 одиниць, тобто 30,3 % від загальної кількості. Юридичні терміни-словосполучення у японській мові утворюються здебільшого з двох іменників, при цьому терміни-словосполучення піддаються класифікації на основі граматичних зв'язків, що спостерігаються між компонентами словосполучення. Як нам відомо, останні вступають у сурядний або підрядний зв'язок. За допомогою методу статистичного аналізу, яким ми послуговуємося у цьому дослідженні, встановлюємо, що кількість словосполучень із підрядним зв'язком становить абсолютну більшість серед термінів-словосполучень (1057 одиниць, або 95,4 % від загальної кількості термінів-словосполучень). Найтиповішою моделлю таких термінів-словосполучень є модель "іменник + показник родового відмінку *но* + іменник", де перший компонент завдяки додаванню до нього частки-показника родового відмінку *но* виконує функцію додатка (*хьо:ген но дзію:* – свобода слова). Окрім цього наявні також словосполучення підрядного типу, іменникові компоненти яких з'єднані складними сполучниками *ні кан суру* (*кейсо:буцу ні кан суру карісьо:бун* – тимчасове розпорядження на майно-предмет судового спору), *ні тай суру* (*сеймей ні тай суру цумі* – злочин проти життя), *ні йору* (*ханкецу ні йору то:кі* – реєстрація за рішенням суду) тощо. Рідше зустрічається модель словосполучення, у якому перший (залежний) компонент виражений прикметником: *дзінсокуна сайбан* – негайний суд.

Іменники-компоненти словосполучення із сурядним зв'язком з'єднуються здебільшого єднальним сполучником *то* (*сьо:нін то сьо:нінко:і* – суб'єкти підприємницької діяльності та підприємницька діяльність), а також розділовим сполучником *матава* (*маекінбарай матава тайсанбарай* – аванс або сплата за приблизним кошторисом).

Отже, вище ми стисло розглянули морфологічний та синтаксичний способи термінотворення у юридичній термінології японської мови. За допомогою методу статистичного аналізу ми встановили, що найпродуктивнішим способом термінотворення є корнескладання (за його допомогою утворено 51,2 % похідних термінів, зафіксованих у нашій джерельній базі). Також продуктивним себе виявив синтаксичний спосіб (30,3 %), за допомогою якого творяться передусім підрядні терміни-словосполучення. Це свідчить про надання переваги у термінотворенні японської мови вмотивованим одиницям. Окрім цього ми виявили словотворчі моделі, притаманні юридичній термінології сучасної японської мови. Вважаємо, що у подальших дослідженнях варто зосередити свою увагу також на встановленні співвідношення непохідних та похідних юридичних термінів японської мови і взаємозалежності структури та семантики таких одиниць, а також на докладному описі лексико-семантичного способу термінотворення у японській мові.

В статье рассматриваются типичные способы терминологического образования в японской юридической терминологии. С помощью метода статистического анализа доказано, что самым характерным способом является корнесложение как один из типов морфологического терминологического образования, а также синтаксический способ. Кроме этого представлены типичные модели терминологического образования в японском языке.

Ключевые слова: юридический термин, морфологический способ терминологического образования, синтаксический способ терминологического образования, корнесложение, термин-канго, термин-словосцепление, термин-словосочетание.

This article deals with typical ways of term formation in Japanese law terminology, which according to the method of statistic analysis are root-composing; syntactic way of term formation is spread as well. Typical models of term formation in Japanese are also represented.

Key words: law term, morphological way of term formation, syntactic way of term formation, root-composing, term-kango, term-word-cohesion, term-word-combination.

Література:

1. Даниленко В.П. Лингвистические требования к стандартизуемой терминологии / В.П. Даниленко // Терминология и норма. О языке терминологических стандартов: [Сборник статей; отв. ред. Даниленко В.П.]. – М.: Наука, 1972. – С. 5-32
2. Даниленко В.П., Скворцов Л.И. Терминологическая норма (К проблеме типологии терминов) / В.П. Даниленко, Л.И. Скворцов // Проблемы разработки и упорядочения терминологии в Академиях наук союзных республик. – М.: Наука, 1983. – С. 90-97
3. Ицкович В.А. Новые тенденции в образовании аббревиатур (О путях включения аббревиатур в систему языка) / В.А. Ицкович // Терминология и норма. О языке терминологических стандартов: [Сборник статей; отв. ред. Даниленко В.П.]. – М.: Наука, 1972. – С. 88-101.
4. Комарницька Т.К. Особливості морфологічної структури юридичних термінів сучасної японської мови / Т.К. Комарницька // XIII Сходознавчі читання А. Кримського: [Тези доповідей міжнародної наукової конференції (22-23 жовтня 2009 р.)]. – К.: Інститут сходознавства ім. А.Ю. Кримського, 2009. – С. 118-121
5. Лаврентьев Б.П. Японские аббревиатуры / Б.П. Лаврентьев // Японский язык: [Сборник статей; отв. ред. Вардуль И.Ф.]. – М.: Издательство восточной литературы, 1963. – С. 35-41
6. Москаленко Н.А. Сучасна синтаксична термінологія в східноєвропейських мовах / Н.А. Москаленко // Дослідження з лексикології та лексикографії: [Міжвідомчий збірник]. – К.: Наукова думка, 1965. – С. 170-185
7. Нікітіна Ф.О. Семантичні та словотворчі проблеми сучасної термінології: [Навч. посібник] / Ф.О. Нікітіна. – К.: Видавництво при Київському державному університеті видавничого об'єднання "Вища школа", 1978. – 31 с.
8. Овчаренко В.М. Структура і семантика науково-технічного терміна / В.М. Овчаренко. – Х.: Видавництво Харківського університету, 1968. – 71 с.
9. Пашковский А.А. Слитные именные словосочетания в японском языке / А.А. Пашковский // Японский язык: [Сборник статей; отв. ред. Вардуль И.Ф.]. – М.: Издательство восточной литературы, 1963. – С. 5-34
10. Сергеевнина В.М. О методике выделения терминов / В.М. Сергеевнина // Термин и слово: [Межвузовский сборник]. – Горький: изд. ГГУ им. Н.И. Лобачевского, 1982. – С. 46-53
11. Силин В.Л. Этимология и лексическая семантика / В.Л. Силин. – Днепропетровск: Изд-во ДГУ, 1992. – 136 с.
12. Склад і структура термінологічної лексики української мови / [Богущька М.П., Крижанівська А.В., Марченко В.С. та ін.]. – К.: Наукова думка, 1984. – 194 с.
13. Ткачева Л.Б. Основные закономерности английской терминологии / Л.Б. Ткачева. – Томск: Изд-во Томского университета, 1987. – 200 с.
14. Фельдман Н.И. Японский язык / Н.И. Фельдман. – М.: Издательство восточной литературы, 1960. – 96 с.
15. Шевчук В.Н. Производные военные термины в английском языке: Аффиксальное словопроизводство / В.Н. Шевчук. – М.: Воениздат, 1983. – 231 с.
16. Южакова О.І. Формування української термінології холодильної техніки: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 "Українська мова" / О.І. Южакова. – Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2009. – 20 с.
17. Касівагі Н. Хо:реййо:то нітіейхьо:дзюн тайякудзисьо [електронний ресурс] / Н. Касівагі. – Нагоя, 2007. – режим доступу до словника: www.japaneselawtranslation.go.jp/rel_info/download?re=01.
18. Оно К., Такаока Н. Хо:ріцуйо:годзітен / К. Оно, Н. Такаока. – Токіо: Хо:такусьюін, 2008. – 735 с.